ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MAURICE LAGRANGE της 13ης Μαρτίου 1963*

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Όπως γνωρίζετε, οι τρεις υποθέσεις 28/62, 29/62 και 30/62, τις οποίες πρέπει να αναλύσω σήμερα, παρουσιάζονται ακριβώς υπό τις ίδιες συνθήκες όπως και η υπόθεση 26/62, που έδωσε αφορμή για την απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Φεβρουαρίου 1963. Πρόκειται, όπως και σ' αυτήν την τελευταία, για αιτήσεις του Tariefcommissie για την έκδοση προδικαστικών αποφάσεων, βάσει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, επί δύο ερωτημάτων ως προς την ερμηνεία του άρθρου 12 της Συνθήκης. Τα υποβληθέντα ερωτήματα έχουν την ίδια διατύπωση. Οι γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλαν τόσο οι διάδικοι της κύριας δίκης όσο και οι κυβερνήσεις και η Επιτροπή είναι οι ίδιες.

Τέλος, μετά την απόφαση, δεν επήλθε κανένα νέο γεγονός, ούτε παρουσιάστηκε κάποιο νέο επιχείρημα. Η μόνη διαφορά, από άποψη διαδικασίας, είναι ότι το Tariefcommissie απευθύνθηκε στο Δικαστήριο σε διαφορετικές ημερομηνίες: 16 Αυγούστου 1962 στην υπόθεση 26/62, 19 Σεπτεμβρίου 1962 στις τρεις άλλες υποθέσεις, αυτές των οποίων τώρα επιλαμβάνεστε. Επομένως, φαίνεται ότι δεν πρέπει να κάνετε τίποτα άλλο παρά να δώσετε την ίδια απάντηση, όπως αυτή που έδωσε το Δικαστήριο στις 5 Φεβρουαρίου τρέχοντος έτους και μάλιστα με την ίδια διατύπωση, διότι δεν υπάρχει προφανώς κανένας λόγος να κρίνετε διαφορετικά.

Εντούτοις, μια τέτοια στάση συνεπάγεται ότι το δεδικασμένο της αποφάσεως του Δικαστηρίου της 5ης Φεβρουαρίου 1963 δεν επεκτείνεται στις παρούσες διαφορές διότι, στην αντίθετη περίπτωση, θα έπρεπε ή να απορρίψετε ως απαράδεκτες τις αιτήσεις του Tariefcommissie (εφόσον είναι προγενέστερες από την απόφαση του Δικαστηρίου), ή τουλάχιστον να τις κηρύξετε ως άνευ αντικειμένου, εκδίδοντας απόφαση περί καταργήσεως της δίκης.

Πρόκειται περί ζητήματος αρχής, που δεν στερείται ενδιαφέροντος για τη μελλοντική εφαρμογή του άρθρου 177 και τις σχέσεις μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες προκύπτουν από αυτό.

Πιστεύω ότι αυτό το πρόβλημα πρέπει να επιλυθεί εφαρμόζοντας κανονικά τις αρχές που διέπουν, αφενός, το δεδικασμένο και, αφετέρου, τον μηχανισμό των προδικαστικών αποφάσεων. Δεν πιστεύω ότι πρέπει να επεκταθώ σ' αυτές τις αρχές, οι οποίες είναι κοινές στα έξι κράτη μέλη, τουλάχιστον ως προς το ουσιώδες μέρος τους. Θα περιοριστώ στο να τις υπενθυμίσω με συντομία.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1. Όσον αφορά το *δεδικασμένο*, η αρχή είναι ότι το δεσμευτικό του αποτέλεσμα δεν είναι παρά σχετικό και δεν υφίσταται παρά μόνο καθόσον υπάρχει ταυτότητα διαδίκων, αιτίας και αντικειμένου. (Το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει αυστηρά αυτές τις αρχές στις αποφάσεις Chasse και Meroni της 14ης Δεκεμβρίου 1962). Εκτός από την ειδική περίπτωση της ακυρώσεως διοικητικών πράξεων, η οποία ισχύει erga omnes (και επίσης, σύμφωνα με μερικούς, την «αναγνώριση του παρανόμου» των ίδιων πράξεων), ο κανόνας δεν έχει εξαιρέσεις, παρά μόνο αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά. Γνωρίζω ένα παράδειγμα τέτοιας εξαιρέσεως στη Γαλλία: το άρθρο 7 του νόμου της 6ης Μαΐου 1919, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 22ας Ιουλίου 1927, παρέχει στο πολιτικό δικαστήριο την εξουσία να κρίνει επί των διαφορών σχετικά με την ονομασία προελεύσεως σε ζητήματα οινοποιίας, ορίζοντας ότι «οι τελεσίδικες αποφάσεις ισχύουν έναντι όλων των κατοίκων και ιδιοκτητών της ίδιας περιοχής», επιτρέποντας έτσι σε μια απόφαση να καθορίσει τις προϋποθέσεις ονομασίας και να ορίσει την περιοχή στην οποία εφαρμόζεται, ακριβώς όπως θα το έκανε ένας κανονισμός. Πρόκειται εδώ για μια πολύ χαρακτηριστική εξαίρεση από τον κανόνα περί της ισχύος του δεδικασμένου, που θεωρείται στη Γαλλία παραδοσιακά ως η έννομη έκφραση της καταδίκης από τη γαλλική επανάσταση των «arrets de règlement» (κανονιστικών αποφάσεων) των Κοινοβουλίων του προγενέστερου της επαναστάσεως εννόμου καθεστώτος (ancien régime).

Στη Γερμανία υπάρχει η εξαίρεση η οποία αφορά το περιεχόμενο των αποφάσεων που εκδίδει το Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο) της Καρλσρούης, οι οποίες αποτελούν δεδικασμένο έναντι όλων των δικαστηρίων και αρχών της Ομοσπονδίας και των ομοσπόνδων κρατών, μερικές μάλιστα φορές, έχουν ισχύ νόμου. Στη Συνθήκη της Ρώμης δεν ανευρίσκεται καμία ειδική διάταξη που να παρεκκλίνει από την αρχή του σχετικού μόνο δεδικασμένου στις περιπτώσεις που το Δικαστήριο καλείται να ερμηνεύσει τις διατάξεις της Συνθήκης, ανεξάρτητα από το αν αυτό γίνεται με την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ή με άλλο τρόπο.

2. Όσον αφορά τις αρχές που διέπουν τον *μηχανισμό των προδικαστικών αποφάσεων*, αυτές οι αρχές στηρίζονται ουσιαστικά στον απόλυτο σεβασμό από καθένα από τα δύο είδη δικαστηρίων της αρμοδιότητας του άλλου. Έτσι το δικαστήριο που έχει επιληφθεί της κύριας δίκης πρέπει να συμμορφωθεί προς την απόφαση που εξέδωσε το δικαστήριο που επελήφθη κατόπιν παραπομπής, όσον αφορά το νομικό ζήτημα επί του οποίου έκρινε αυτό το δικαστήριο: υπ' αυτόν τον περιορισμό, η απόφαση που εκδόθηκε κατόπιν παραπομπής αποκτά ισχύ δεδικασμένου. Αντίθετα, το δικαστήριο της κύριας δίκης παραμένει ελεύθερο να συναγάγει από την προδικαστική απόφαση τις κατά νόμο συνέπειες που η απόφαση αυτή συνεπάγεται για την επίλυση της διαφοράς επί της ουσίας, ή ακόμη να μη συναγάγει καμιά συνέπεια αν ανακαλύψει, παραδείγματος χάρη, κατόπιν ότι δεν ήταν αναγκαία η υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος και ότι μπορεί να κρίνει στηριζόμενο σε άλλες σκέψεις.

Όσον αφορά το δικαστήριο που κρίνει το προδικαστικό ερώτημα, δεν έχει παρά μόνο μία εξουσία, η οποία εξάλλου αποτελεί συγχρόνως και καθήκον, να διαπιστώσει την αρμοδιότητά του: όταν την αναγνωρίσει, είναι υποχρεωμένο να αποφανθεί, χωρίς να χρειάζεται να εξακριβώσει αν η παραπομπή ήταν δικαιολογημένη, αν ήταν πράγματι απαραίτητη για την εκδίκαση της διαφοράς της κύριας δίκης κ.λπ. Όπως λέει ο Waline («Manuel de droit administratif», 4η έκδοση, σ. 133), αντιμετωπίζοντας περίπτωση όπου ένα διοικητικό δικαστήριο

αποφαίνεται κατόπιν παραπομπής πολιτικού ή ποινικού δικαστηρίου, «το διοικητικό δικαστήριο δεν μπορεί να κάνει το δάσκαλο στο πολιτικό ή ποινικό δικαστήριο και να αποφανθεί ότι το δικαστήριο αυτό παρερμήνευσε την ίδια του την αρμοδιότητα».

Αυτές ακριβώς είναι οι αρχές που εφάρμοσε το Δικαστήριο στην απόφαση 26/62, από την οποία παραθέτω την εξής σκέψη:

«(...) για να έχει αρμοδιότητα το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση, πρέπει και αρκεί να προκύπτει επαρκώς κατά νόμο ότι το υποβληθέν ερώτημα αφορά την ερμηνεία της Συνθήκης. Οι σκέψεις που οδήγησαν το εθνικό δικαστήριο στην επιλογή των ερωτημάτων, καθώς και το κατά πόσον είναι αυτά κρίσιμα στο πλαίσιο μιας υποθέσεως που υποβλήθηκε στην κρίση του, εκφεύγουν της κρίσεως του Δικαστηρίου.»

Εάν εφαρμοστούν συγχρόνως οι δύο αρχές που υπενθύμισα, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Φεβρουαρίου 1963, που εκδόθηκε στην υπόθεση 26/62, δεν αποτελεί δεδικασμένο έναντι των τριών άλλων διαφορών. Λέγω δε «των τριών άλλων διαφορών», εννοώντας με αυτό ότι, για καθεμία από τις διαφορές αυτές, πρέπει να θεωρηθεί *ως σύνολο* η όλη διαδικασία, μέρος της οποίας αποτελούν η παραπομπή στην οποία προέβη το ολλανδικό δικαστήριο, καθώς και οι συνέπειες που έχει αυτή η παραπομπή ενώπιον του Δικαστηρίου. Πράγματι, το σύνολο αυτής της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης της φάσεως που ήδη διεξάγεται εδώ στο Λουξεμβούργο, δεν έχει σε τελική ανάλυση παρά έναν και τον αυτό σκοπό. Να παράσχει τη δυνατότητα, χωρίς να θίγονται τα είδη των αρμοδιοτήτων, να επιλύονται οι διαφορές που φέρονται νομότυπα ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου, δηλαδή, στην προκειμένη υπόθεση, οι τρεις διαφορές μεταξύ των εισαγωγέων και της ολλανδικής φορολογικής διοικήσεως. Όμως, αν και η νομική αιτία (causa petendi) είναι η ίδια και στις τέσσερεις υποθέσεις, το αντικείμενο (petita) είναι διαφορετικό και ούτε υπάρχει ταυτότητα διαδίκων. Επομένως το δεδικασμένο της αποφάσεως του Δικαστηρίου της 5ης Φεβρουαρίου δεν επεκτείνεται στις τρεις άλλες διαφορές που αποτελούν το αντικείμενο χωριστών αιτήσεων του Tariefcommissie, επί των οποίων το Δικαστήριο δεν έχει κρίνει ακόμα.

Χωρίς αμφιβολία θα μπορούσε να προβληθεί ο ισχυρισμός, προς υποστήριξη της αντίθετης άποψης, ότι ο χαρακτήρας «δημοσίας τάξεως» του προβλεπόμενου στο άρθρο 177 συστήματος (υποχρεωτική παραπομπή στην περίπτωση της τρίτης παραγράφου, άμεση υποβολή του ερωτήματος από το εθνικό δικαστήριο στο Δικαστήριο) τονίζεται πολύ, διότι ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι προφανώς να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή ενότητα στην ερμηνεία της Συνθήκης. Πιστεύω όμως ότι πρέπει να αποφευχθεί η σύγχυση μεταξύ της ratio legis, που είναι πράγματι αυτή, και της *μεθόδου ενεργείας* μέσω της οποίας πρέπει να επιτευχθεί. Αυτή η μέθοδος ενεργείας είναι η προσφυγή στο σύστημα της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, η οποία στηρίζεται, όπως υπενθύμισα, στο σεβασμό από τα δικαστήρια καθεμιάς από τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους. Επομένως, πρόκειται για συνεργασία μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, η οποία πρέπει να καταλήξει, *μέσω της νομολογίας*, σ' αυτή την τόσο πολύ επιθυμητή ενότητα ερμηνείας: διά της νομολογιακής οδού και όχι διά της κανονιστικής. Αυτό σημαίνει ότι το Δικαστήριο πρέπει, όπως και σε κάθε άλλο θέμα, να διατηρήσει την ελευθερία του ως προς τις μελλοντικές του αποφάσεις. Όποια και αν είναι η σπουδαιότητα της αποφάσεως που

εξέδωσε επί του τάδε ή του δείνα ζητήματος, ακόμα όποιος και αν είναι ο αφηρημένος χαρακτήρας που μπορεί να έχει η ερμηνεία της τάδε ή της δείνα διατάξεως της Συνθήκης — ή που φαίνεται ότι έχει —, ο χρυσός κανόνας της σχετικής ισχύος του δεδικασμένου πρέπει να διατηρείται: Ένα δικαστήριο, όπως το δικό μας, πρέπει να επιβάλλεται με την ηθική ισχύ των αποφάσεών του και όχι με την έννομη ισχύ του δεδικασμένου. Ασφαλώς κανείς δεν περιμένει, μετά την έκδοση μιας αποφάσεως αρχής, όπως η απόφαση 26/62, ότι το Δικαστήριο θα μεταστραφεί χωρίς σοβαρούς λόγους, επ' ευκαιρία μιας άλλης διαφοράς, πρέπει όμως να διατηρήσει νομικώς το δικαίωμα να το πράξει. Ο κανόνας περί της σχετικής ισχύος του δεδικασμένου είναι σοφός κανόνας. Υποχρεώνει το δικαστή, αντί να οχυρώνεται τυπικά πίσω από μια απόφαση που έχει ήδη εκδοθεί, όπως οχυρώνεται κανείς πίσω από έναν νόμο ή έναν κανονισμό, να διατηρεί συνεχώς την αίσθηση της ευθύνης του, δηλαδή να αντιμετωπίζει, επ' ευκαιρία κάθε διαφοράς, την πραγματικότητα με τους κανόνες δικαίου, πράγμα το οποίο μπορεί να τον οδηγήσει να αναγνωρίσει, ενδεχομένως, την πλάνη του, ενόψει νέων πραγματικών περιστατικών, νέων επιχειρημάτων ή ακόμη αυθόρμητου ελέγχου συνειδήσεως ή, στην πιο συχνή περίπτωση, να παραλλάξει την άποψή του χωρίς να τη μεταβάλει κατά βάση, συμμετέχοντας έτσι, υπό το φως της εμπειρίας και της εξελίξεως των νομικών θεωριών και των οικονομικών, κοινωνικών, ή άλλων φαινομένων, σ' αυτό που αποκαλείται «εξέλιξη της νομολογίας». Έτσι, ο κανόνας της σχετικής ισχύος του δεδικασμένου είναι το όπλο που του το επιτρέπει. Ασφαλώς, δεν πρέπει, κατά την κρίση του, να χρησιμοποιεί αυτό το όπλο παρά μόνο με σύνεση, για να μην πλήξει την ασφάλεια δικαίου, του είναι όμως απαραίτητο και δεν πρέπει να το εγκαταλείψει.

Θα μπορούσε άραγε να γίνει διάκριση μεταξύ του δεδικασμένου των αποφάσεων του Δικαστηρίου έναντι του ιδίου, δεδικασμένου το οποίο δεν θα ήταν παρά σχετικό, και του δεδικασμένου έναντι των εθνικών δικαστηρίων, το οποίο αντίθετα θα ήταν απόλυτο; Με άλλα λόγια, εφόσον το Δικαστήριο δεν απομακρυνθεί από τη νομολογία του — πράγμα που έχει πάντοτε το δικαίωμα να κάνει — τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να συμμορφώνονται προς την απόφαση που εκδόθηκε επ' ευκαιρία κάθε διαφοράς που φέρεται ενώπιόν τους, όπως συμβαίνει καθώς είδαμε, με τις αποφάσεις που εκδίδει το Δικαστήριο της Καρλσρούης. Δεν το πιστεύω αυτό. Πράγματι, αυτό θα ισοδυναμούσε με το να αναγνωριστεί στο Δικαστήριο αρμοδιότητα συνταγματικής τάξεως.

Όμως, αν και από ορισμένη άποψη το Δικαστήριο έχει πράγματι στις Κοινότητες την αποστολή συνταγματικού δικαστηρίου, οι Συνθήκες δεν του έχουν παράσχει τα πλήρη προνόμια ενός δικαστηρίου τέτοιας φύσεως. Και κυρίως, οι ίδιες οι Συνθήκες δεν μπορούν να θεωρηθούν παρά με σύνεση και μόνο μερικώς ή από ορισμένες απόψεις ως αληθή συντάγματα για καθεμία από τις Κοινότητες που ιδρύουν. Τέτοιες αναλογίες καθ' υπερβολή πρέπει να αντιμετωπίζονται με δυσπιστία. Εν πάση περιπτώσει, και αν είναι αυτές οι αναλογίες πρόσφορες έναντι της κοινοτικής έννομης τάξης, είναι χωρίς αξία έναντι της εσωτερικής έννομης τάξης κάθε κράτους μέλους, η οποία υφίσταται παράλληλα: κατά την τελευταία αυτή άποψη, είναι σαφές ότι οι Συνθήκες είναι διεθνείς συμφωνίες, οι διατάξεις των οποίων, διά της επικυρώσεως, ενσωματώνονται στην εσωτερική νομοθεσία των κρατών μελών. Επομένως, οι διατάξεις τους εφαρμόζονται κανονικά *ως νόμοι* και όχι ως σύνταγμα. Το ίδιο ισχύει, *a fortiori*, για τους κανονισμούς που εκδίδουν τα εκτελεστικά όργανα της Κοινότητας, υπό την επιφύλαξη του ελέγχου της νομιμότητάς τους. Συνεπώς, ελλείψει ρητής αντίθετης διάταξης (η οποία δεν υπάρχει στη Συνθήκη), οι αντίστοιχες εξουσίες του

Δικαστηρίου, όταν εκδίδει προδικαστική απόφαση, και των εθνικών δικαστηρίων, πρέπει να κριθούν σύμφωνα με τους συνήθεις κανόνες του εσωτερικού δικαίου όταν πρόκειται για απονομή αποκλειστικής αρμοδιότητας που ασκείται παράλληλα προς τις κοινές αρμοδιότητες: τούτο, εκτός και αν, ακόμη μία φορά, υπάρχει ρητή αντίθετη διάταξη, δεν σημαίνει καθόλου από μόνο του την εξάρτηση της μιας αρμοδιότητας από την άλλη και δεν δικαιολογεί, ειδικότερα, παρέκκλιση από τους κοινούς κανόνες που διέπουν το δεδικασμένο.

Προσθέτω ότι η άποψη που επιδιώκω να ανασκευάσω ενέχει τον κίνδυνο να προκαλέσει σοβαρές περιπλοκές. Καταλήγει, πράγματι, να προσδώσει χαρακτήρα αμφισβητούμενης διαδικασίας στο περιεχόμενο των σχετικών με το θέμα αυτό αποφάσεων του Δικαστηρίου. Οποιαδήποτε μεταγενέστερη διαφορά θέτει ακριβώς το ίδιο ερμηνευτικό ζήτημα με αυτό που ήδη έχει κριθεί ή περιλαμβάνει νέα στοιχεία τα οποία δικαιολογούν νέα αίτηση ερμηνείας; Το Δικαστήριο, αντί να έχει να κρίνει (είτε με τα ίδια λόγια, είτε, εφόσον υπάρχει ανάγκη, συμπληρώνοντας την προηγούμενη απόφασή του) ένα ερώτημα σχετικό με την ερμηνεία της Συνθήκης, πράγμα το οποίο συνιστά την κανονική αποστολή του, θα έπρεπε να διερωτάται καταρχάς αν έχει ήδη κρίνει προηγουμένως ή όχι το υποβληθέν ερώτημα, πράγμα που θα ισοδυναμούσε σε πολλές περιπτώσεις με το να ερμηνεύει την απόφαση αντί να ερμηνεύει τη Συνθήκη. Εδώ επανεμφανίζεται το άτοπο της παραιτήσεως από την ελευθερία που παρέχει στον δικαστή ο κανόνας της σχετικής μόνο ισχύος του δεδικασμένου: είναι προτιμότερο να επαναλαμβάνεται περισσότερες φορές μια απόφαση αρχής, εκτός αν παραλλάσσεται η διατύπωσή της για να ληφθούν υπόψη νέα στοιχεία ή επιχειρήματα, παρά να αρνείται το Δικαστήριο την απάντηση, ενώ υποχρεούται να εξηγεί γιατί. Επαναλαμβάνω, είναι προτιμότερο για ένα δικαστήριο να ερμηνεύει τον νόμο, σκοπός για τον οποίο ιδρύθηκε, παρά να ερμηνεύει τις ίδιες του τις αποφάσεις.

Όμως — και τούτο αποτελεί θέση αναδιπλώσεως — δεν θα ήταν δυνατό, τηρώντας πάντα την αρχή της σχετικής ισχύος του δεδικασμένου, να επεκταθεί σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό το πεδίο εφαρμογής της; Για παράδειγμα, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μπορεί να αντιταχθεί το δεδικασμένο όταν η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως όχι μόνο αφορά το ίδιο ζήτημα, αλλά επίσης προέρχεται από το ίδιο δικαστήριο που είχε ήδη υποβάλει το κριθέν προηγουμένως από το Δικαστήριο ερώτημα; Αυτό, κατά τη γνώμη μου, θα ήταν επικίνδυνο. Πράγματι, η υπόθεση μπορεί να παρουσιαστεί με διαφορετικό τρόπο, νέοι ισχυρισμοί μπορούν να προβληθούν κ.λπ. Εξάλλου, τι σημαίνει «το ίδιο δικαστήριο»; Ένα ανώτατο δικαστήριο μπορεί να έχει πολλούς σχηματισμούς με διαφορετικές αρμοδιότητες: σκεφθείτε το πολιτικό και το ποινικό τμήμα της Cour de cassation ή τα διάφορα «Senat» των γερμανικών δικαστηρίων. Ή ακόμη, μήπως πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύντομο ή μακρό χρονικό διάστημα που διέρρευσε από την έκδοση μιας αποφάσεως από το Δικαστήριο; Το κριτήριο είναι ασφαλώς υπερβολικά υποκειμενικό και αυθαίρετο. Πιστεύω σε τελική ανάλυση ότι αν γίνει δεκτό ότι ισχύει ο κανόνας της σχετικής ισχύος του δεδικασμένου, θα πρέπει να εφαρμοστεί αυστηρά, σύμφωνα με τα απλά και πασίγνωστα κριτήρια που τον διέπουν.

Όμως — και αυτό είναι το τελευταίο ζήτημα που θα ήθελα να εξετάσω — το Δικαστήριο δεν διατρέχει τον κίνδυνο να κατακλυστεί από άσκοπες προσφυγές, για τον λόγο ότι αφορούν ζητήματα που έχουν ήδη λυθεί; Το πρόβλημα αυτό έχει δύο όψεις, μία πραγματική και μία νομική.

Πράγματι, είμαι πεπεισμένος ότι τα εθνικά δικαστήρια γενικά δεν θα παραπέμπουν ενώπιον του Δικαστηρίου ερωτήματα που είναι πράγματι περιττά. Εξάλλου, η φυσική τάση ενός δικαστηρίου είναι μάλλον να ασκεί πλήρως την αρμοδιότητά του και όχι να την εγκαταλείπει υπέρ ενός άλλου. Όσον αφορά τους διαδίκους, στο μέτρο που μπορούν να επηρεάσουν αυτήν τη διαδικασία, η οποία είναι δημοσίας τάξεως, γενικά δεν θα έχουν συμφέρον να την επιβαρύνουν μάταια, με όλα τα επιπρόσθετα έξοδα και τις καθυστερήσεις που συνεπάγεται η παραπομπή αυτή. Ειδικότερα, η περίπτωση παραπομπής στο Δικαστήριο από το ίδιο δικαστήριο που είχε ήδη παραπέμψει και είχε λάβει απάντηση, είναι ελάχιστα πιθανή, εκτός αν υπάρχουν σοβαροί λόγοι για να προβεί σ' αυτήν την ενέργεια.

Όμως — και τούτο αποτελεί τη νομική άποψη του προβλήματος — το άρθρο 177, τρίτη παράγραφος, δεν θα αναγκάσει τα εθνικά δικαστήρια στα οποία αναφέρεται αυτή η διάταξη (εκείνα των οποίων «οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου») να απευθυνθούν στο Δικαστήριο όταν ένα «ζήτημα» της ερμηνείας της Συνθήκης «ανακύπτει σε εκκρεμή υπόθεση» ενώπιον ενός απ' αυτά τα δικαστήρια, διότι, πράγματι, σύμφωνα πάντοτε με αυτήν την ίδια διάταξη, το εν λόγω δικαστήριο, σε παρόμοια περίπτωση, «*οφείλει* να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο»; Αυτή η υποχρέωση να απευθυνθεί στο Δικαστήριο εξακολουθεί να υφίσταται ακόμα και όταν το επίδικο ζήτημα ερμηνείας έχει ήδη δώσει λαβή στην έκδοση αποφάσεως του Δικαστηρίου ή ακόμη έχει αποτελέσει αντικείμενο πάγιας νομολογίας;

Κύριοι δικαστές, ιδού ένα ζήτημα που δεν είστε υποχρεωμένοι να λύσετε, διότι υπάγεται στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων. Θα μπορούσατε να το λύσετε μόνο αν είχατε επιληφθεί αιτήσεως ερμηνείας του ίδιου του άρθρου 177, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει εδώ.

Θα προσθέσω μόνο ότι αυτό το πρόβλημα — που δεν είναι εξάλλου το μόνο που ανακύπτει από την ερμηνεία του άρθρου 177 — φαίνεται ότι μπορεί να επιλυθεί χωρίς πολλές δυσκολίες από τα εθνικά δικαστήρια αν καθοδηγηθούν από έναν από τους κανόνες που διέπουν το θέμα των προδικαστικών ερωτημάτων. Αυτός ο κανόνας είναι πολύ απλός: Για να υπάρχει λόγος να κινηθεί η διαδικασία της παραπομπής ενός προδικαστικού ζητήματος προς ερμηνεία, πρέπει προφανώς να πρόκειται για ζήτημα και αυτό το ζήτημα να είναι σχετικό με την ερμηνεία του εν λόγω νομοθετικού κειμένου· αλλιώς, αν το κείμενο είναι απολύτως σαφές, δεν υπάρχει πλέον ανάγκη ερμηνείας, παρά εφαρμογής, πράγμα το οποίο υπάγεται στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου που είναι ακριβώς επιφορτισμένο να εφαρμόζει τον νόμο. Πρόκειται γι' αυτό το οποίο αποκαλείται μερικές φορές, με έκφραση που είναι, άλλωστε, ίσως όχι πολύ ακριβής και που συχνά παρανοείται, θεωρία της «acte claire» (σαφούς πράξεως): αληθώς πρόκειται απλώς για τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο αρμοδιοτήτων. Ασφαλώς, όπως συμβαίνει πάντοτε σε παρόμοιες περιπτώσεις, μπορούν να υπάρξουν αμφίβολες, οριακές περιπτώσεις. Εν αμφιβολία, προφανώς το δικαστήριο πρέπει να αποφασίσει την παραπομπή. Εάν τίθεται ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου ένα ζήτημα ερμηνείας της Συνθήκης, αλλά για το ζήτημα αυτό υπάρχει νομολογία του αρμόδιου δικαστηρίου, η οποία να μπορεί να θεωρηθεί ως πάγια, θα πρέπει λογικά να γίνει δεκτό ότι δεν υφίσταται πραγματικά «ζήτημα» για το οποίο χρειάζεται να γίνει παραπομπή, οπότε αυτή η περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι παρόμοια με την προηγούμενη: μια διάταξη που είναι αυτή καθαυτή δυσνόητη, αλλά της οποίας η έννοια έχει κατ' επανάληψη ερμηνευτεί με τον ίδιο τρόπο από το αρμόδιο επί του θέ-

ματος δικαστήριο, μπορεί να εξομοιωθεί προς μια διάταξη που δεν έχει ανάγκη ερμηνείας. Πρόκειται εδώ για κανόνα κοινής λογικής και συνέσεως, ο οποίος συμβιβάζει επιτυχώς το σεβασμό της κατανομής των αρμοδιοτήτων με την ανάγκη να μην πολλαπλασιάζονται άσκοπα οι διαδικασίες παραπομπής. Έτσι, γίνεται αντιληπτός, κύριοι δικαστές, ο μηχανισμός των προδικαστικών ζητημάτων στη Γαλλία, χώρα στην οποία, όπως γνωρίζετε, αυτός ο μηχανισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο λόγω της αυστηρότητας με την οποία εφαρμόζεται εκεί η αρχή της διακρίσεως των εξουσιών.

Εξάλλου, ανάλογες αντιλήψεις κρατούν σε ορισμένα παραπλήσια θέματα, είτε στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο είτε στο δημόσιο διεθνές δίκαιο· εδώ υπαινίσσομαι την περίπτωση που ένα εθνικό δικαστήριο φέρεται να εφαρμόσει το αλλοδαπό δίκαιο, καθώς και την περίπτωση που ένα διεθνές δικαστήριο φέρεται να εφαρμόσει το ημεδαπό δίκαιο.

Υπάρχει, προφανώς, σ' αυτές τις δύο περιπτώσεις, ουσιώδης διαφορά με το άρθρο 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, το ότι σ' αυτές το δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του μια διαδικασία παραπομπής: πρέπει να εφαρμόσει το αλλοδαπό ή το ημεδαπό δίκαιο.

Όμως η αναλογία είναι ενδιαφέρουσα, υπό την έννοια ότι, σ' αυτές τις δύο περιπτώσεις, είναι γενικά αποδεκτό ότι δεν εναπόκειται στο δικαστήριο να υποκαταστήσει τα αρμόδια προς ερμηνεία του νόμου όργανα, δηλαδή τα δικαστήρια της χώρας στην οποία ισχύει αυτός ο νόμος, αλλά ότι πρέπει να συμμορφωθεί προς το δίκαιο όπως ισχύει στο εν λόγω κράτος, με τον τρόπο τον οποίο πράγματι εφαρμόζεται ο νόμος, λαμβανομένης υπόψη της εσωτερικής νομολογίας στην οποία έδωσε λαβή αυτή η εφαρμογή.

Πρόκειται ακριβώς για την ίδια σκέψη της διακρίσεως μεταξύ της ερμηνείας και της εφαρμογής του νόμου: η ερμηνεία του νόμου που προκύπτει από πάγια νομολογία των αρμοδίων δικαστηρίων πρέπει να γίνεται δεκτή από το αλλοδαπό ή το διεθνές δικαστήριο, πράγμα το οποίο του επιτρέπει να κρίνει σαν να επρόκειτο για απλή εφαρμογή.

Παραπέμπω, επί του συνόλου του ζητήματος της εφαρμογής του αλλοδαπού δικαίου από το ημεδαπό δικαστήριο, σε μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του καθηγητή Dölle («Revue critique du droit international privé», 1955), και, ως νομολογία, για τη Γαλλία, Cass civ., 10 Μαΐου 1960 (Fondation Potocki), (*«Journal du droit international»* 1961, σ. 762)· cour d' appel de Paris, 1η Ιουλίου 1959 (*«Revue critique de droit international privé»* 1960, σ. 193), tribunal civil de la Seine, 29 Σεπτεμβρίου 1959 (ίδια επιθεώρηση, 1960, σ. 591). Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, της εφαρμογής του ημεδαπού νόμου από διεθνές δικαστήριο, παραπέμπω σε δύο αποφάσεις του Διαρκούς Διεθνούς Δικαστηρίου της 12ης Ιουλίου 1929, που δημοσιεύτηκαν στο «Dalloz périodique et critique 1930», δεύτερο μέρος, σ. 45 επ. (Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας κατά Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Σερβίας, Κροατίας και Σλοβενίας και Κυβέρνηση της Γαλλικής Δημοκρατίας κατά Κυβερνήσεως της Δημοκρατίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Βραζιλίας). Πρέπει εντούτοις να υπομνησθεί ότι στην Ιταλία υπάρχει η θεωρία της «ενσωματώσεως του κανόνα αλλοδαπού δικαίου» στο εθνικό δίκαιο, η οποία καταλήγει στο να παρέχει στα ιταλικά δικαστήρια ευρύτερες

εξουσίες ελέγχου ως προς την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου.

Από αυτό όμως προκύπτει απλώς ότι τα ιταλικά δικαστήρια πρέπει να έχουν ακόμη λιγότερους δισταγμούς από τα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών για να αποφεύγουν να προβαίνουν σε άσκοπες παραπομπές.

Σε τελική ανάλυση, πιστεύω ότι αν τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών καθοδηγούνται από τις αρχές που προανέφερα — και όλα τα στοιχεία επιτρέπουν την ελπίδα ότι θα το πράξουν, αφού οι αρχές αυτές είναι γενικά αναγνωρισμένες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές δίκαιο — θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί ένα ικανοποιητικό σύστημα συνεργασίας μεταξύ αυτών των δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, με βάση το άρθρο 177. Σ' αυτό το σύστημα πρέπει, χωρίς αμφιβολία, να προβλεφθεί να μπορεί το Δικαστήριο να κρίνει επί ζητημάτων ερμηνείας της Συνθήκης, ή κοινοτικών κανονισμών, τα οποία έχει ήδη λύσει προηγουμένως. Όμως, για τους λόγους που εξέθεσα, δεν θεωρώ ότι ο κίνδυνος αυτός είναι ιδιαίτερα μεγάλος.

Όπως και αν έχει το πράγμα, είναι απείρως λιγότερο σοβαρό να υπάρχουν μερικές αποφάσεις του Δικαστηρίου που επαναλαμβάνουν άλλες προγενέστερες, παρά να υπάρξει ο κίνδυνος να αρνούνται να προβούν σε παραπομπή τα εθνικά δικαστήρια, άρνηση στηριζόμενη σε ερμηνεία, που θα μπορούσε να είναι αμφισβητήσιμη, σχετικά με το περιεχόμενο αποφάσεως που έχει ήδη εκδοθεί: θα αποτελούσε πηγή συγκρούσεων, για τις οποίες η Συνθήκη δεν προβλέπει καμία λύση.

Καταλήγοντας προτείνω στο Δικαστήριο να κρίνει, επί των αιτήσεων του Tariefcommissie για την έκδοση προδικαστικών αποφάσεων που του υποβλήθηκαν με αποφάσεις της 19ης Σεπτεμβρίου 1962, ως εξής:

1. Το άρθρο 12 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας παράγει άμεσα αποτελέσματα και γεννά υπέρ των πολιτών προσωπικά δικαιώματα, τα οποία πρέπει να προστατεύουν τα εθνικά δικαστήρια.

2. Για να διαπιστωθεί αν οι δασμοί ή οι φορολογικές επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος αυξήθηκαν κατά παράβαση της απαγορεύσεως που ορίζεται στο άρθρο 12 της Συνθήκης πρέπει να ληφθούν υπόψη οι δασμοί και οι φορολογικές επιβαρύνσεις που πράγματι ίσχυαν στο οικείο κράτος μέλος κατά την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης.

Μια τέτοια αύξηση μπορεί να προέρχεται τόσο από αναμόρφωση του δασμολογίου, η οποία θα είχε ως συνέπεια την κατάταξη του προϊόντος σε δασμολογική κλάση που φορολογείται βαρύτερα, όσο και από αύξηση του ισχύοντος δασμολογικού συντελεστή.